

УДК 316

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.25>

О. П. Москаленко

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-2996-5478>

аспірантка

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЖИТТЄВИЙ БАЛАНС ЖІНОК-ВПО ПІД ЧАС ВІЙНИ: ІНТЕГРАЦІЯ ТА ЗАЙНЯТІСТЬ

Актуальність проблеми дослідження. В наш час спостерігається небувалий сплеск міграції [13] у глобальному вимірі, яка викликана як природними катастрофами, так і антропологічними чинниками, зокрема численними конфліктами, насиллям, соціально-економічними, політичними та технологічними кризами. Серед усіх категорій мігрантів Міжнародна організація з міграції (МОМ) визначає внутрішньо переміщених осіб (ВПО) як «особи або групи осіб, які були змушені тікати або залишити свої будинки або місця звичайного проживання, зокрема, в результаті або щоб уникнути наслідків збройних конфліктів, ситуацій загального насильства, порушень прав людини або природних або антропогенних лих, і які не перетнули міжнародно-визнаний державний кордон» [1]. На жаль, Україна зіштовхнулася з темою ВПО ще в 2014 році, коли жителі Криму та окремих районів Донецької і Луганської областей змушені були покинути свої домівки через напад РФ та окупацію згаданих територій. У 2022 році частина з цих людей змушені були переміститись вдруге, а для значної частини населення країни це був перший досвід вимушеної міграції через повномасштабне вторгнення. Так, за даними Міжнародної організації з міграції, наприкінці червня 2022 року в Україні зафіксували понад 6,27 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО), станом на серпень 2024 року цей показник зменшився до 3,67 млн осіб (4,4 млн повернулись до своїх домівок – тобто, більше 8 млн осіб мають досвід вимушеного переселення) [8].

Безпрецедентний масштаб [14] внутрішнього переміщення в Україні та його складні наслідки для усіх учасників процесу (самих ВПО, приймаючих громад, держави в цілому) формують нову соціальну реальність, яка потребує уваги та систематичного дослідження. Однією з ключових аспектів адаптації переміщених осіб є здатність до збалансованого поєднання професійної діяльності й особистого життя в умовах переосмислення суспільних норм і змінених умов екзистенції. Забезпечення балансу між роботою та особистим життям для ВПО є критично важливим питанням, оскільки воно безпосередньо впливає на їхню здатність інтегруватися в нове середовище, підтримувати своє здоров'я та бути продуктивними членами суспільства.

Однак, в умовах війни та економічної нестабільності, забезпечення такого балансу є надзвичайно складним завданням. Наразі фахівці говорять про *work-life-war balance* [9], тобто життєвий баланс під час війни. Складність досягнення балансу у такому контексті полягає у тому, що людина уже не в змозі контролювати усі чинники – повітряні тривоги, масовані ракетні атаки та враження критичної інфраструктури вносять хаос у повсякденну рутину. Такий хаос руйнує і так крихкий баланс роботи і життя ВПО, які змушені налагоджувати життя спочатку на новому місці. В першу чергу це стосується жінок, адже вони, по-перше, найчисельніша група ВПО (58% за даними МОМ Україна на серпень 2024 року [8], а по друге, саме жінки почасти відповідають не лише за себе, а й за своїх малолітніх дітей та літніх батьків.

Таким чином, існує необхідність у комплексному вивченні життєвого балансу жінок-ВПО під час війни, зокрема у встановленні типу і форми їх зайнятості, адаптації в приймаючих громадах та їх відпочинку. Вивчення проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи дозволить напрацювати практичні рішення для покращення їхньої якості життя та соціальної інтеграції.

У дослідженнях адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО), незважаючи на різні методологічні особливості кожної наукової дисципліни, можна виділити два основні теоретико-методологічні підходи, які застосовуються ширше, ніж у межах лише однієї дисципліни – соціокультурний і ресурсний (або економічний) [2], [4]:

– **соціокультурний підхід** – цей підхід акцентує увагу на взаємодії ВПО з новим соціокультурним середовищем, їх адаптації до нових культурних норм, цінностей та ідентичності. Дослідження в рамках цього підходу вивчають, як ВПО інтегруються в нові соціальні групи, як вони змінюють свої побутові та культурні практики під впливом нового оточення;

– **ресурсний (економічний) підхід** – цей підхід зосереджується на ресурсах, якими володіють ВПО та їхні можливості отримання і використання цих ресурсів у новому середовищі. Він включає в себе аналіз економічного потенціалу ВПО, їх фінансової самодостатності, доступу до ринків праці та інших економічних аспектів адаптації.

В цьому дослідженні ми зосередимося на розгляді проблематики життєвого балансу жінок-ВПО, використовуючи ресурсний підхід.

Метою статті є огляд окремих аспектів життєвого балансу жінок-ВПО під час війни.

Дослідження базується на всеукраїнському опитуванні, що було проведене компанією ТОВ «Група Рейтинг» на тему: «Сегментація української аудиторії: щорічний соціологічний моніторинг «Українське суспільство» методом CATI-SAWI на замовлення Проєкту USAID «Трансформація комунікацій» в Україні. Географія дослідження: вся територія України, крім тимчасово окупованих територій, а також територій, де на момент опитування відсутній український мобільний зв'язок. Опитування тривало з 27 червня по 6 липня 2024 року.

Вибірка була сформована наступним чином: на першому етапі (27 червня – 4 липня) рекрутували респондентів за допомогою CATI. Генерація номерів телефонів для опитування відбувалася випадковим чином за 12 кодами трьох найбільших мобільних операторів України: КИЇВСТАР, VODAFONE Україна та LIFECCELL.

На другому етапі (27 червня – 6 липня) застосовувався метод SAWI. Одразу після завершення інтерв'ю з респондентом, який надав згоду проходити опитування онлайн, було здійснено автоматичне надсилання персонального запрошення на онлайн-опитування на платформу Rating Online. Запрошення надсилалось у Viber, якщо надсилання на номер у Viber не відбулося – автоматично було надіслано запрошення у SMS. Всього опитано 4101 респондент. Похибка репрезентативності не більше 1,6%.

Виклад основного матеріалу. Емпіричним об'єктом дослідження виступають жінки, які переїжджали в інший населений пункт у зв'язку з війною (після 24 лютого 2022 року) та не повернулися – вибіркова сукупність цієї групи становить 304 особи/7,4% від усіх опитаних. Перш за все опишемо соціально-демографічний портрет жінок-ВПО. Аналіз вікового розподілу свідчить про вищу частку групи 18-35 років серед тих, хто переїхав в інший населений пункт, порівняно з віковою структурою жінок загалом. Так, серед жінок-ВПО частка групи 18-35 років становить 32,7%, тоді як у віковій структурі жінок у цілому ця частка становить 25,9% (23,9% серед жінок 18+ станом на 2022 рік [7]). Внесок групи 36-50 років статистично однаковий у вікову структуру жінок-ВПО та жінок в цілому, а от внесок групи 51+ значно менший серед жінок-ВПО (42,2% проти 48,6% серед жінок в цілому). Отримані результати цілком логічні – молодша вікова група більш мобільніша, відкрита до змін та має меншу інтеграцію із місцем проживання (про це свідчить і те, що серед усіх жінок мешканцем села, району чи міста, в якому проживає

респондентка, ідентифікує себе 10%, тоді як серед жінок-ВПО цей показник становить 6%. Більшість жінок-ВПО ідентифікує себе, в першу чергу, з громадянином України – 80,7%, серед жінок в цілому цей показник становить 78,5% – у даному випадку різниця статистично незначуща).

Оскільки серед жінок-ВПО вища частка осіб молодшого віку (у загальній віковій структурі), то серед них, природно, менша частка заміжніх, ніж серед жінок загалом (45,7% проти 54,8%, відповідно). Разом з тим, викликає занепокоєння той факт, що серед жінок-ВПО вища частка тих, хто вказав, що розійшлась, хоч офіційно не розлучена (3,1% проти 1,2% серед усіх респонденток) – фактор неповної сім'ї призводить до зменшення сімейних ресурсів та збільшення обов'язків, що може стати підґрунтям для конфлікту між роботою та сімейними обов'язками [10].

Отримані дані дослідження вказують на те, що **найбільший відтік жіночого населення відбувся з міст-не обласних центрів** (до 2022 року там проживало 51,3% жінок, які стали ВПО, зараз у містах такого типу проживає 23,9% жінок-ВПО). Жінки, які здійснюють внутрішнє переміщення, **переселяються до обласних центрів** (49,2% вказали про це), значно рідше – до сіл (15,1% зазначили, що проживають у селах після 2022 року) та смт (11,8%). Тобто, **жінки-ВПО переселяються з невеликих міст і містечок, де їх життю є великі ризики, до великих міст**. За рівнем освіти та етнічним складом статистично значущих відмінностей між жінками-ВПО та респондентками загалом не виявлено.

Жінки-ВПО частіше незадоволені ні своїм життям (38,3% – сума відповідей «зовсім незадоволений і скоріше незадоволений», тоді як серед жінок загалом цей відсоток становить 24,5%), **ні своїм місцем у суспільстві** (54,6% серед жінок-ВПО, серед жінок в цілому – 40,3%). Таке незадоволення пояснюється тим, що **жінки-ВПО більш гостро, ніж жінки загалом та населення в цілому (жінки і чоловіки) відчувають дефіцит хорошого житла** (70,1% проти 38,7% серед жінок загалом), **можливості харчуватися відповідно до своїх смаків** (52,9% проти 46,2% серед жінок загалом), **роботи, що підходить** (43% проти 36,9%), **можливості купувати найнеобхідніші продукти** (42,4% проти 36,3%), **упевненості в своїх силах** (40% проти 33,8%), **необхідних меблів** (38,8% проти 28,6%), **можливості працювати з повною віддачею** (35,9% проти 27,9%), **необхідного одягу** (32% проти 20,9%), **вміння жити в нових суспільних умовах** (29,7% проти 23,1%) та **ініціативи і самостійності під час розв'язання життєвих проблем** (27,3% проти 22,4%). Статус ВПО та всі проблеми, викликані військовими діями, безумовно вплинули на те, що у жінок-ВПО чітко виражений зовнішній локус контролю – кожна третя (30,6%) повідомила, що її життя складається здебільшого залежно від зов-

нішніх обставин, тоді як серед жінок в цілому – лише 18,6%. Жінки в цілому здебільшого (31,5%) вказували, що життя складається однаковою мірою від них самих і від зовнішніх обставин.

Розглянемо жінок-ВПО на ринку праці, який переформовується в контексті гарячої фази війни (зокрема, змінюється структура та регіональні особливості). Місцеві ринки праці є важливим аспектом успішної адаптації переселенців на новому місці проживання. Попри важливість працевлаштування ВПО, на практиці маємо **низький рівень зайнятості цієї групи населення** – станом на вересень 2023 року із 2,1 млн ВПО працездатного віку було працевлаштовано близько 800 тис осіб (38%) [5].

Проблема працевлаштування стоїть гостро і для жінок-ВПО. Так, згідно отриманих даних, **серед цієї категорії опитаних значно менше тих, хто має ту чи іншу зайнятість**, у порівнянні із жінками загалом. Зокрема, 48,7% опитаних жінок-ВПО вказали, що мають роботу, тоді як серед жінок в цілому цей показник становить 56,7%. Ще 8,5% мають несистемні підробітки, серед жінок загалом цей відсоток 6,5% (статистично незначуща відмінність). Жінки-ВПО найчастіше мають одну оплачувану роботу (43,5% проти 52,3% серед усіх жінок, незалежно від статусу ВПО), крім цього, 3,5% представниць цієї групи мають ще хоча б одну додаткову оплачувану роботу, а 1,6% знаходяться на військовій службі (їх теж віднесли до категорії зайнятих).

Тривожним фактом є те, що **17,6% жінок-ВПО оформлені на основній роботі неофіційно** (9,8% серед усіх жінок, тобто значимо менше). Відповідно, така форма відносин з роботодавцем не дає соціальних і економічних гарантій для вразливої категорії населення, до якої належать ВПО.

Ще одним тривожним фактом є те, що **жінки-ВПО частіше жінок загалом є overqualified** – про те, що їх професійно-освітній рівень вищий, ніж потребує робота, вказали 19,3% жінок-ВПО проти 14,5% серед жінок в цілому.

Чому жінки-ВПО погоджуються на такий формат оформлення? Чому влаштовуються на роботу, яка не відповідає їх професійно-освітньому рівню? Від відсутності іншого вибору чи спекуляцій роботодавців, які використовують жінок-ВПО, у яких гостро стоїть потреба пошуку роботи? Ці всі питання для майбутнього дослідження якісними методами.

Суб'єктивна оцінка шансів на працевлаштування свідчить про те, що **респондентки-ВПО відмічають, що у їх населеному пункті важко знайти роботу, особливо, якщо мова іде про роботу з відповідною кваліфікацією та з достатнім заробітком (56,9%)**. Компромісні варіанти знайти дещо легше – про те, що знайти будь-яку роботу легко сказали 25%, з кваліфікацією без достатнього заробітку – 12,4%, з кваліфікацією та з достатнім заробітком – 8,6%, з достатнім заробітком, але

не за кваліфікацією – 7,4%. Складність пошуку роботи частково пояснюється невідповідністю навичок ВПО потребам місцевих роботодавців – мова іде про те, що більшість ВПО переїхали зі східних, індустріально розвинених регіонів у місця, де здебільшого немає виробництв, які б відповідали їхньому досвіду. Програми перекваліфікації не завжди допомагають вирішити ситуацію, головним чином через небажання людей змінювати сферу діяльності та низьку оплатою праці після перекваліфікації [6].

Якщо жінки-ВПО відзначають, що роботу знайти важко, а особливо гідну роботу, відповідно їх кваліфікації та бажаного рівня заробітку, то роботодавці подекуди відмічають пасивність самих ВПО [3] («Можливість тривалий час отримувати соціальні виплати та надання безкоштовного житла потенційно можуть демотивувати ВПО шукати роботу чи започаткувати власну справу. Інша причина не працевлаштування – низька оплата праці в регіонах. Подекуди отримувати допомогу і не працювати вигідніше, ніж працювати» [6]). Однак, уже вище зазначали, що жінкам-ВПО частіше, ніж жінкам загалом **не вистачає можливості працювати з повною віддачею** (35,9% проти 27,9%), крім цього, експерти вказують на те, що **зовнішня пасивність може бути наслідком глибинних внутрішніх проблем**. Зокрема, Валерія Секісова з благодійного фонду «Право на захист» серед таких проблем відмічає **психологічні травми** («без психологічної стабілізації вони не можуть робити наступних кроків» (*в т.ч. працевлаштування*)) та **догляд за дітьми і літніми людьми** («мами прив'язані до своїх дітей і не можуть працювати повний робочий день. Така ж проблема – якщо в родині є літні люди або хворі, за якими потрібен постійний догляд» [3]). «Прив'язка до дітей» полягає у відсутності належної інфраструктури в контексті війни – школярі почасти навчаються дистанційно (постійно, або на період повітряних тривог), відповідно, на плечі жінок-ВПО лягає функція супроводу і контролю процесу навчання, а дошкільнята не мають можливості відвідувати садочок (через переповненість у великих містах, відсутність садочку у невеликих селах та часті тривоги під час яких садочки зачинені). Так, розмірковуючи над тим, що в Україні під час війни значно знизилася якість середньої та вищої освіти, **жінки-ВПО відмічали, що перехід на дистанційну форму навчання (72,3% жінок-ВПО, жінки загалом – 72,2%, серед чоловіків цей відсоток дещо нижчий – 67,6%) та часте переривання навчання під час тривоги (52%) могли мати найбільший вплив на зниження якості освіти у регіоні**.

Загалом, тут мова іде про те, що **більшість жінок-ВПО належать до так званого «покоління бутерброду»** (sandwich generation [11]) – зажаті лещатами догляду за малими дітьми і престарі-

лим батьками, вони відчують додатковий стрес [12] і, відповідно, мають менше можливостей для працевлаштування.

Топ-4 типи зайнятості (див. табл. 1) серед жінок-ВПО і серед жінок в цілому за рангом однакові (у порядку спадання: спеціаліст у галузі науки, культури, охорони здоров'я, освіти, дошкільного виховання; кваліфікований робітник; спеціаліст технічного профілю (з вищою або середньою спеціальною освітою; займаюся дрібним бізнесом, індивідуальним підприємництвом). **На 5 позиції серед жінок-ВПО – ті, хто зазначили, що не мають постійного місця роботи, але підробляють у різних місцях залежно від обставин (серед загалу це лише 8 позиції).** Статистично значущо жінки-ВПО відрізняються від загалу меншою часткою тих, хто належить до посадових осіб (службовців держапарату) – 0,91% проти 3,17%.

Якщо окремо аналізувати непрацюючих, то серед жінок-ВПО на першому місці – домогосподарки (18,45%), а серед загалу – пенсіонери (15,05%). Така відмінність пояснюється віковими особливостями (ВПО, в середньому, молодші, у порівнянні із загалом, про що йшлося вище).

За статусом зайнятості бачимо, що жінки-ВПО рідше, ніж жінки в цілому, мають повну зайнятість, тобто працюють більше 30 годин на тиждень (34,5% проти 43,7%). Відповідно, серед жінок-ВПО вища частка домогосподарок (15,2% проти 11%) та безробітних (12,1% проти 6,6%).

Примітно, що якщо серед жінок в цілому частка тих, хто працює в державному і приватному секторах майже однакова (47,8% в державному, 48,6% – в приватному), то серед жінок-ВПО спостерігається зміщення у сторону роботи в приватному секторі (64,5% проти 33,4%).

Жінки-ВПО (як і опитані в цілому) скоріше задоволені своєю роботою (47,9%), незадоволені 17,1%, але при цьому досить значна частка тих, хто мав труднощі із відповіддю – 24,8%. Така частка тих, хто мав труднощі з відповіддю свідчить про неоднозначність цього питання для жінок-ВПО, що потребує детальнішого вивчення.

Спостерігаються статистично значущі відмінності серед жінок-ВПО та жінок загалом у бачення своєї післявоєнної зайнятості – див. табл. 2. Зокрема, жінки-ВПО частіше налаштовані на професійні зміни в майбутньому. Так, 11,7% (проти 6,2% серед загалу) планують шукати роботу за своєю спеціальністю в новій компанії, а 6,8% (проти 4%) – планують відкрити власний бізнес, вести підприємницьку діяльність.

Одним із індикаторів інтеграції у середовище, окрім працевлаштування – це взаємодія із членами приймаючи громади. Дані опитування свідчать про те, що жінки-ВПО найчастіше (42,9%) зазначають, що зовсім не можуть розрахувати на допомогу сусідів або членів громади у випадку коли станеться серйозна проблема (серед усіх жінок цей відсоток значно нижчий – 33,3%). Про

Таблиця 1

Порівняння типу зайнятості серед усіх опитаних, жінок і жінок-ВПО

Назвіть, будь ласка, тип Вашої зайнятості (роботи) у даний час:	Серед усіх	Серед жінок-ВПО	Серед жінок в цілому
Непрацюючі			
Домогосподарка	8,3	18,5	14,5
Непрацюючий пенсіонер	13,7	14,2	15,1
Не працюю і не маю ніяких джерел доходу	4,3	6,3	4
Учень, студент, курсант, аспірант тощо	2,6	2,2	2,8
Зареєстрований безробітний	0,7	1	0,7
Зайняті			
Спеціаліст у галузі науки, культури, охорони здоров'я, освіти, дошкільного виховання (з вищою або середньою спеціальною освітою)	10,2	11,4	14,3
Кваліфікований робітник	13,8	11	11,8
Спеціаліст технічного профілю (з вищою або середньою спеціальною освітою)	9,5	5,4	5,9
Займаюся дрібним бізнесом, індивідуальним підприємництвом	5,6	4,2	4,7
Не маю постійного місця роботи, але підробляю у різних місцях залежно від обставин	4	4	3
Різнороб, підсобний робітник	4	4	3,9
Службовець з числа допоміжного персоналу	2,4	2,9	3,3
Керівник (заступник керівника) підприємства, установи, сільгоспідприємства	3,3	2,2	2,6
Службовець держапарату (посадова особа)	2,9	0,9	3,2
Працівник сільгоспідприємства	1,3	0,2	0,5
Фермер	0,3	0,1	0,1
Професійний політик, керівний працівник держапарату	0,2	0,0	0,0
Працівник правоохоронних органів, військовослужбовець	3,5	0,0	0,9
Підприємець у великому або середньому бізнесі	0,9	0,0	0,8
Інше (напишіть)	4,4	5,8	4,6
Важко відповісти	4,3	6	3,3

Таблиця 2

Розподіл відповідей на запитання «Чи плануєте Ви змінити/знайти роботу чи змінити сферу діяльності після війни?», %

	Серед усіх	Серед жінок-ВПО	Серед жінок в цілому
Так, планую шукати роботу за своєю спеціальністю в новій компанії	8,3	11,7	6,2
Так, планую змінити сферу діяльності взагалі	8,4	8,8	8,4
Планую відкрити власний бізнес, вести підприємницьку діяльність	5,2	6,8	4,0
Планую виїхати за кордон у пошуках роботи	4,3	3,3	2,5
Планую зайнятися новим бізнесом	1,6	2,4	1,1
Ні, змін не планую	47	36,3	50,0
Ще не визначився(лася)/ важко відповісти	25,2	30,6	27,8

те, що цілком можуть розраховувати на таку допомогу повідомили лише 7,3% жінок-ВПО. Крім цього, **20,7% опитаних жінок-ВПО зазначили, що існує гострий і дуже гострий конфлікт внутрішньо переміщеними особами і мешканцями громад, куди вони переїхали** (серед жінок загалом цей показник становить 13,3%).

Життєва рутина жінок-ВПО значно змінилась через війну. Пошук нового місця проживання, роботи, влаштування дітей в навчальні заклади, піклування про батьків – лише базовий список необхідних речей. Забезпечення балансу між роботою та особистим життям для ВПО є критично важливим питанням, оскільки воно безпосередньо впливає на їхню здатність інтегруватися в нове середовище, підтримувати своє здоров'я та бути продуктивними членами суспільства. Однак, в умовах війни та економічної нестабільності, забезпечення work-life-war balance є надзвичайно складним завданням. Одним із індикаторів цього балансу є щорічна відпустка. Результати дослідження свідчать про те, що **переважна більшість жінок-ВПО (75%) вказує, що їм не вистачає можливості повноцінно проводити відпустку, а також мати повноцінне дозвілля (55%)**. Саме повноцінний відпочинок – це дефіцитна потреба №1, яка гостро стоїть і для жінок-ВПО, і для населення в цілому. Якщо говорити не про оціночне ставлення, а стосовно фактичної відпустки, зокрема минулого року, то більшість (51%) жінок-ВПО не мали такої відпустки, тоді як серед жінок в цілому лише 40% не мали відпустки. Також жінки-ВПО рідше відпочивали за містом, на дачі (7,3% проти 11,2%). Жінки-ВПО, які вказали «інше», відповідаючи на запитання про відпустку, на уточнююче запитання інтерв'юера зазначали таке: «Більшість ВПО проводять відпустку за місцем проживання», «В тому році я не працювала», «Допомога хворим батькам по господарству», «Займалася переїздом», «Їздила додому за речами», «Йога-тур», «Лікування близької людини», «не було відпустки служила в ЗСУ», «Пенсіонер», «Спала, вирішувала проблеми з документами». Навіть в цих точкових відповідях бачимо відсутність повноцінного відпочинку через необхідність допомагати близьким та облаштовувати побут на новому місці

проживання. Разом з тим, примітно, що частина опитаних вказала на те, що не відпочивали через відсутність роботи – тому розглянемо цей індикатор лише серед працюючих. Зрештою, якщо проаналізувати окремо жінок-ВПО, які працюють, то 40,4% повідомили, що не мали відпустки, ще 33,5% зазначили, що провели її вдома, займаючись домашніми справами, а 12,8% їздили гостювати до родичів (допускалось кілька варіантів вибору, сума відповідей не дорівнює 100%). Отож, **жінки-ВПО (зайняті і непрацюючі) частіше, ніж ті, хто не мав досвіду переміщення, вказували на відсутність відпустки. При цьому, зайняті жінки-ВПО теж рідше повідомляли про наявність відпустки (порівняно із зайнятими жінками без досвіду переміщення)**. Таким чином, статус ВПО негативно впливає на баланс робота-життя, незалежно від того, працює жінка чи ні. З іншого боку, цікаво дослідити цей момент якісними методами (глибинне інтерв'ю, наприклад) – можливо жінки-ВПО не можуть морально дозволити собі відпочинок, якщо не працювали на роботі.

Інший індикатор балансу між роботою і особистим життям – участь у культурному житті. Відповідаючи на запитання, що заважає активніше брати участь у культурному житті, жінки-ВПО на перший план ставили військовий стан в Україні (комендантські години, повітряні тривоги, обстріли та ін.) – 43,6%; те, що не вистачає часу, не зручний час (години, дні) культурних заходів поза домом (театр, кіно, виставки, фестивалі) – 30,3% та **висока ціна квитків на культурні заходи – 30% (серед жінок загалом значно менше – 21,4%, різниця статистично значуща)**. Так само, як і жінки-ВПО в цілому, працюючі жінки ВПО частіше (32,7%), ніж загал, вказують, що високі ціни на квитки культурних заходів стримують їх від активнішого відвідування останніх. Таким чином, маємо ситуацію, коли баланс між роботою та життям порушується через недостатній рівень ресурсів.

Висновки. Повномасштабне вторгнення в Україну актуалізувало уже існуючу проблему ВПО, спричинивши безпрецедентні переміщення людей. У даному дослідженні увага була здійснена на розгляді лише жінок-ВПО (які виїхали зі свого населення пункту та не повернулись), адже

це найчисельніша група та найбільш навантажена соціальними обов'язками – саме жінкам доводиться піклуватись не лише про себе, а й про дітей та престарілих батьків.

За результатами дослідження з'ясувалось, що, в середньому, жінки-ВПО дещо молодші, ніж жінки, які не мали досвіду переміщення. Отримані результати цілком логічні – молодша вікова група більш мобільніша, відкрита до змін та має меншу інтеграцією із постійним місцем проживання.

Жінки-ВПО частіше незадоволені ні своїм життям, ні своїм місцем у суспільстві. Таке незадоволення пояснюється тим, що жінки-ВПО більш гостро, ніж жінки загалом та населення в цілому відчують дефіцит хорошого житла, можливості харчуватися відповідно до своїх смаків, роботи, що підходить, можливості купувати найнеобхідніші продукти, упевненості в своїх силах, необхідних меблів та можливості працювати з повною віддачою.

Відсутність можливості працювати з повною віддачою підтверджується нижчим рівнем зайнятості та нижчим показником повної зайнятості жінок-ВПО, порівняно із жінками загалом. Тривожним фактом є те, що 17,6% жінок-ВПО оформлені на основній роботі неофіційно (9,8% серед усіх жінок, тобто значимо менше). Відповідно, така форма відносин з роботодавцем не дає соціальних і економічних гарантій для вразливої категорії населення, до якої належать ВПО. Ще одним тривожним фактом є те, що жінки-ВПО частіше жінок загалом є *overqualified*.

Складність пошуку роботи частково пояснюється невідповідністю навичок ВПО потребам місцевих роботодавців – мова йде про те, що більшість ВПО переїхали зі східних, індустріально розвинених регіонів у місця, де здебільшого немає виробництв, які б відповідали їхньому досвіду. Ще одним чинником, який заважає працевлаштуванню жінок-ВПО є психологічні травми та те, що ця соціальна група в основній своїй масі є представницями «покоління бутерброду» – зажаті між необхідністю догляду за малолітніми дітьми та літніми батьками.

Окрім працевлаштування, показником адаптації ВПО і аспектом життєвого балансу є взаємодія із членами приймаючої громади. Дані опитування свідчать про те, що жінки-ВПО найчастіше (42,9%) зазначають, що зовсім не можуть розраховувати на допомогу сусідів або членів громади у випадку коли станеться серйозна проблема. Крім цього, кожна п'ята з опитаних жінок-ВПО зазначила, що існує гострий і дуже гострий конфлікт між внутрішньо переміщеними особами і мешканцями громад, куди вони переїхали.

В контексті адаптації ВПО важливою є здатність до збалансованого поєднання професійної діяльності й особистого життя в умовах переосмислення суспільних норм і змінених умов екзистенції. Забезпечення балансу між роботою

та особистим життям для ВПО є критично важливим питанням, оскільки воно безпосередньо впливає на їхню здатність інтегруватися в нове середовище, підтримувати своє здоров'я та бути продуктивними членами суспільства. Однак, в умовах війни та економічної нестабільності, забезпечення *work-life-war balance* є надзвичайно складним завданням. Результати дослідження свідчать про те, що переважна більшість жінок ВПО (75%) вказує, що їм не вистачає можливості повноцінно проводити відпустку, а також мати повноцінне дозвілля (55%). Саме повноцінний відпочинок – це дефіцитна потреба №1, яка гостро стоїть і для жінок-ВПО, і для населення в цілому.

Інший індикатор балансу між роботою і особистим життям – участь у культурному дозвіллі. Відповідаючи на запитання, що заважає активніше брати участь у культурному житті, жінки-ВПО на перший план ставили військовий стан в Україні; те, що не вистачає часу, не зручний час (години, дні) культурних заходів поза домом та висока ціна квитків на культурні заходи (саме чинник високої ціни значно вагомий для жінок-ВПО, порівняно із жінками загалом).

Отже, аналіз результатів дослідження вказує на необхідність підтримки даної категорії населення не лише на ринку праці (жінки-ВПО змушені частіше працювати неофіційно, без повноцінного відпочинку), а й в приймаючих громадах (адже там жінки не лише не знаходять підтримки, а й стикаються з конфліктним сприйняттям). Складність проблематики вимагає комплексної підтримки як державним (через продовження існуючих та розробки нових програм підтримки), так і не державним сектором (благодійними фондами, громадськими організаціями). Дана тема не вичерпується наявним дослідженням – подальше вивчення *work-life-war balance* жінок-ВПО можливе якісними методами, які дозволять детально вивчити особливості адаптації, мотивацію і чинники прийняття рішень.

Література

1. Міжнародна організація з міграції (МОМ). Глосарій з міграції. URL: http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/published_docs/serial_publications/Glossary_eng.pdf.
2. Погуляйло Т. О. Ресурсний підхід у дослідженні адаптації внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах України. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2021. Вип. 1 (49). С. 44–50.
3. Працевлаштування ВПО: проблеми й особливості. URL: <https://www.dw.com/uk/pracevlastuvanna-vpo-problemi-j-osoblivosti/a-68895031>.
4. Путінцев А. В., Пащенко Ю. Є. Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 9. С. 110–121.

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 р. № 922-р «Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року».

6. Сотні тисяч робочих рук: як інтегрувати внутрішньо переміщених осіб у ринок праці для подолання кадрового голоду? URL: <https://rubryka.com/blog/integruvaty-vpo-u-rynok-pratsi/>.

7. Статистичний збірник «Розподіл постійного населення України за статтю та віком» на 1 січня 2023 року. Київ : Державна служба статистики України, 2023.

8. Україна. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 17 (Серпень 2024 року). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo>.

9. Шість правил work-life war balance для підприємців. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/shist-pravyl-work-life-war-balance-dlya-pidpryemcziv>

10. Amstad, Fabienne T., Meier, Laurenz L., Fasel, Ursula, Elfering, Achim & Semmer, Norbert K. (2011). A meta-analysis of work-family conflict and various outcomes with a special emphasis on cross-domain versus matching-domain relations. *Journal of Occupational Health Psychology*, 16. P. 151–169.

11. Miller D. The «Sandwich»Generation: Adult Children of the Aging. *Social Work*. 1981. (26). P. 419–423.

12. Sandwich generation moms feeling the squeeze. URL: <https://www.apa.org/topics/families/sandwich-generation>.

13. The Economist. A new wave of mass migration has begun. URL: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2023/05/28/a-new-wave-of-mass-migration-has-begun>.

14. The Norwegian Refugee Council (NRC). Глобальні показники. URL: <https://www.nrc.no/global-figures/#statistics>

Анотація

Москаленко О. П. Життєвий баланс жінок-ВПО під час війни: інтеграція та зайнятість. – Стаття.

В статті розглядаються окремі аспекти життєвого балансу жінок, які вимушені переселитись в межах країни під час війни, через призму ресурсного підходу. З'ясовано, що ВПО в Україні є частиною глобального міграційного тренду, однак безпрецедентні масштаби та наслідки вимушеного переміщення осіб становлять складну соціальну реальність, яка потребує уваги та систематичного дослідження.

Існує суспільний запит не лише на описове дослідження проблем ВПО, а й на розробку програм адаптації цих осіб до нової реальності. Однією з ключових аспектів адаптації переміщених осіб є здатність до збалансованого поєднання професійної діяльності й особистого життя в умовах переосмислення суспільних норм і змінених умов екзистенції. Однак, в умовах війни та економічної нестабільності, забезпечення такого балансу є надзвичайно складним завданням. Особливо це стосується жінок, адже вони, по-перше, є найчисельнішою групою ВПО, а по друге – відповідають не лише за себе, а й за своїх малолітніх дітей та літніх батьків.

У ході вивчення життєвого балансу жінок-ВПО було проаналізовано результати кількісного дослідження цієї категорії населення методом опитування. Описано соціально-демографічний портрет жінок-ВПО, з'ясовано їх позиції на ринку праці, а також плани та перспективи повоєнного влаштування. Розглядаючи зайнятість жінок-ВПО, виявлено основні проблемні місця стосовно пошуку роботи, влаштування за спеціальністю, бажаного рівня заробітку, а також щодо соціальних гарантій та відпочинку. Описано особливості взаємодії жінок-ВПО з приймаючими громадами.

Загалом, встановлено суб'єктивну задоволеність жінками-ВПО життям та місцем у суспільстві та виокремлені окремі чинники, які впливають на неї.

Отримані результати можуть бути використані для розробки програм підтримки жінок-внутрішньо переміщених осіб та членів їх сімей, а також для політики у сфері взаємодії ВПО з приймаючими громадами.

Ключові слова: life-work-war balance, work-life balance, життєвий баланс під час війни, ринок праці, зайнятість, відпочинок, жінки-ВПО, sandwich generation.

Summary

Moskalenko O. P. Work-life balance for Internally Displaced Women during the war: integration and employment. – Article.

This study explores various aspects of life balance among women internally displaced by war through the prism of a resource-based framework. The research identifies that IDPs in Ukraine are part of a broader global migration trend. However, the unprecedented scale and impact of forced displacement present a multifaceted social reality necessitating focused attention and systematic analysis. Public demand exists not only for descriptive accounts of IDP issues but also for the development of comprehensive adaptation programs to assist these individuals in adjusting to their new circumstances. A pivotal element of such adaptation is the ability to maintain a balance between professional responsibilities and personal life amidst evolving social norms and altered living conditions. Achieving this equilibrium is particularly challenging in a context of war and economic instability. Women, who constitute the largest group of IDPs and bear the responsibility for young children and elderly parents, face pronounced difficulties in this regard. The study employs quantitative survey to delineate the socio-demographic profiles of IDP women, their labor market status, and their post-war employment aspirations. Key challenges identified include job search difficulties, employment in their field, desired income levels, social guarantees, and access to leisure. The study also examines the interactions between IDP women and host communities, revealing factors influencing their subjective life satisfaction and societal integration. These findings have implications for designing support programs for internally displaced women and their families, as well as for policies facilitating their interaction with host communities.

Key words: life-work-war balance, work-life balance, labor market, employment, recreation, internally displaced women, sandwich generation.